

WOJCIECH GASPARSKI¹

Akademia Leona Koźmińskiego

Prakseologia – wariacje na temat...

1. W *Programie* koncertu Orkiestry Kameralnej Polskiego Radia Amadeus przytoczono następujące słowa Igora Strawieńskiego dotyczące tradycji: „Prawdziwa tradycja nie jest świadectwem minionej przeszłości. Jest to żywa siła, która pobudza i kształtuje teraźniejszość” [wg A. Mazur, red. *Program* Filharmonia Narodowa, 16.10.2009, s. 5]. Słowa te przypomniane zostały dlatego, że na koncert składały się utwory nawiązujące do wcześniejszych dzieł już to muzycznych, już to literackich, w tym wariacje na temat Frescobaldiego².

Otóż to, co napisał Strawieński można odnieść nie tylko do tradycji muzycznej i ma, jak się wydaje, walor ogólniejszy. Zaslugują te słowa na wzięcie pod uwagę w okresie dwu jubileuszy prakseologii jakie przypadają w roku 2010:

- oto bowiem mija sto lat od wygłoszenia przez Tadeusza Kotarbińskiego pierwszego wykładu „Cel czynu a zadanie wykonawcy” (na zebraniu Koła Filozoficznego we Lwowie)
- oraz ukazanie się 150 numeru *Prakseologii*, czasopisma, wcześniej kwartalnika, poświęconego teorii działania.

Prawdziwa, zatem, tradycja prakseologii nie jest świadectwem minionej przeszłości dyscypliny, lecz jest to żywa siła pobudzająca i kształtująca te-

¹ wgaspars@alk.edu.pl

² Girolamo Frescobaldi (1583–1643), mimo iż był bodajże najslynniejszym mistrzem gry owego okresu, wywarł, dzięki jednemu z jego uczniów, większy wpływ na muzykę poza granicami swego kraju.

rażniejszość nauki o działaniu, filozoficznej wprawdzie proveniencji, lecz nieograniczającej się współcześnie do monodyscypliny.

2. Współczesna prakseologia w coraz większym stopniu staje się wariacjami na temat... (w miejsce kropek różni autorzy wpisują rozmaite treści). Prakseologia uprawiana obecnie nawiązuje raczej do ducha, niż do litery prakseologii Mistrza. Dla jednych Mistrzem jest Tadeusz Kotarbiński, dla innych Ludwig von Mises, dla wszystkich prekursorem Alfred Victor Espinas.

Instrumentem, na jakim owe wariacje są prezentowane jest w coraz większym stopniu Internet. Na wpisane do Internetowej wyszukiwarki hasło „prakseologia” otwiera się³ ok. 39 300 pozycji, w tym 33 300 w języku polskim, zaś na angielskie hasło „praxiology” 45 400 pozycji, a na hasło „praxeology” 50 720 pozycji; przy czym na jednej ze stron podano nawet, że „praxiology” jest formą niepoprawną, poprawną – jest „praxeology”.

Hasło „praxeology”, zgodne z pisownią przyjętą przez Ludwiga von Misesa [2000] obejmuje głównie wariacje na temat austriackiej szkoły ekonomicznej, której Mises był ojcem-założycielem i uznawany jest za jej metodologa. Natomiast hasło „praxiology” odnosi się do prac prezentowanych pod taką właśnie nazwą, a więc przede wszystkim do polskiej prakseologii i jej inicjatora Tadeusza Kotarbińskiego.

Pod hasłem „prakseologia” wyszukiwarka wymienia następujące podzbiory: „prakseologia definicja”: 4150 pozycji, „prakseologia Kotarbiński” 6040 pozycji, „prakseologia Kotarbińskiego” 2680 pozycji, „prakseologia Wikipedia” 4350 pozycji, „Prakseologia czasopismo” 4860 pozycji, „prakseologia w pedagogice” 48 200 pozycji”, „prakseologia nauka o sprawnym działaniu” 3450 pozycji, „prakseologia gier sportowych” 891 pozycji, „prakseologia międzynarodowa” 6750 pozycji, „prakseologia polityczna” 8840 pozycji. Wśród listy podzbiorów „prakseologii” brak jest hasła „Towarzystwo Naukowe Prakseologii”, które trzeba specjalnie wpisać, by przekonać się, iż Internet wymienia aż 3130 pozycji związanych z tym hasłem. Liczne odwołania na stronach Internetu wskazują pozycje książkowe (ukazało się już 18 tomów) wydawanej pod egidą Towarzystwa serii *Praxiology: The International Annual of Practical Philosophy and Methodology*.

³ Dane z Google, 17 listopada 2009, godz. 21.00.

Zapewne niektóre z haseł powtarzają się; z pewnością też w Internecie znajduje się wiele innych haseł związanych pośrednio z prakseologią zarówno według pisowni Misesowskiej, jak i pisowni wprowadzonej przez Tadeusza Kotarbińskiego. Znalezienie tych haseł skojarzonych wymagałoby iście mrówczej pracy. Poddanie dokładnej analizie wszystkich pozycji wymagałoby czasu o wiele dłuższego, niż wyznaczony przez redakcję *Prakseologii* dla napisania tego artykułu. Przychodzi więc skorzystać z metody znanej poszukiwaczom złóż tj. tyczenia polegającego na zanurzaniu próbnika (tyczki) w zbiorze, który się bada. Tyczenie jako metodę postępowania wskazywał szwajcarski astronom Fritz Zwicky – inicjator tzw. metody morfologicznej. Korzystając z owej metody zanurzymy tyczkę prowadzącą do kilku wariacji na temat..., o jakich donosi Internet.

2. Zaczniemy od strony Catallaxis [www.catallaxis.com/2008/06/integral-praxio.html], na której znajdujemy wprowadzenie do *prakseologii integralnej* autorstwa Daniela J. O'Connora z firmy konsultacyjnej Integral Ventures LLC oferującej doradztwo dla biznesu.

Prakseologia integralna (*integral praxiology*) to badanie działania człowieka metodą rekonstrukcji wiedzy ukrytej (*tacit knowledge*) podmiotu działającego oraz jego intuicyjnych kompetencji. Ich przedustawne (presuponowane) występowanie wynika z logiki sytuacji, bowiem bez owej wiedzy i owych kompetencji człowiek nie mógłby działać w sytuacjach jakim przychodzi mu stawić czoła. Autor tej koncepcji poszukuje owych preteoretycznych, jak je nazywa, perspektyw, praktyk i zasad rządzących postępowaniem człowieka działającego.

Na innym biegunie problematyki określanej jako prakseologiczna znajduje się Laboratorio de Praxiologia Motriz (Documentation Center of Motor Praxiology). Ośrodek ten uprawia badania zapoczątkowane przed ponad 30 laty przez Pierre'a Pariebas'a, profesora Sorbony, którego specjalnością była kultura fizyczna i sport *ergo* motoryka. Cele ośrodka przedstawiają hiszpańscy (stąd nazwa ośrodka) profesorowie Francisco Lagardera oraz Pere Lavega [www.praxiologiamotriz.inefc.es/espanafr_p_ingles.htm].

Pod hasłem „praxiology.doc Ebook” na stronie [[www.osun.org/ abort.html](http://www.osun.org/abort.html)] znajdują się m. in.:

- artykuł bułgarskiego autora V. Bouzova, 2006, „Teoria na racionalnite reshena i prakseologia” [Theory of Rational Decision and Praxiology] opublikowany w książce *Filosofia i praxiologia* [Philosophy and Praxiolo-

gy], pod redakcją M. Mincheva, Biblioteka Diogen, St. Cyril and St. Methodius University Publishing House;

- referat A. Estany'ego „Progress in the Design Science: The Relevance of Praxiology;

- artykuł S. Lighte'a i Kristen Blann, w którym nawiązano do „nowej prakseologii” – wprowadzonej przez C. Leeuvisa i R. Pyburna w książce pod ich redakcją *Wheelbarrows Full of Frogs: Social Learning in Rural Resource Management*, Assen Netherlands: Koninklijke Van Gorcom, 2002.

Sporo haseł, szczególnie definicyjnych, pochodzi ze stron pomocniczych zamieszczonych w Internecie z myślą o studentach poszukujących łatwo dostępnych źródeł. Liczne są także strony coraz powszechniejszych blogów (skrót od *web log*), z których można dowiedzieć się, że prace prakseologiczne czytane bywają przez dość wiele osób nieposądzanych o zainteresowanie nauką o sprawnym działaniu. Prakseologia wskazywana jest na tych stronach jako argument na rzecz krytyki błędów, nazywanych na gruncie prakseologii błędami praktycznymi, oraz licznych niesprawności.

Szczególnie interesujący z pedagogicznego punktu widzenia jest Complete Teacher™ Program⁴. Program ten nawiązuje do prakseologii zdefiniowanej jako „studium ludzkiego działania i postępowania. [...] Prakseologia najpełniej występuje w kształceniu zawodowym, głównie w dziedzinie prawa, inżynierii i medycyny. W dziedzinach tych kształcenie projektowane jest wokół klinik lub korpusu praktyk zawodowych dotyczących tego, co jest wartościowe, lub powinno być za takie uznane, ze względu na działanie” [www.completeteacher.com/praxis.htm]. Program ukierunkowany na kształcenie i doksztalcanie nauczycieli został opracowany przez Roberta Swerdlova, profesora New York University.

Na dalszych stronach Internetu znajdujemy książkę japońskiego marksisty Kurody Kan'ichi *Praxiology: Philosophy of Inter-Human Subjectivity*, jest ona dostępna zarówno w oryginale, jak i w przekładzie na język angielski. Z kolei Ursula Niklas Peterson, absolwentka Uniwersytetu Warszawskiego, profesor filozofii w Indiana University-Purdue przedstawia rozdział poświęcony prakseologii w *A Handbook on the Sign-Theoretic Foundations of Nature and Culture* pod red. Rolanda Posnera, Klaus Roberinga i Thomasa Sebeoka, Walter de Gruyter, Berlin New York 1998. W *Journal of Leisure Research* przeczytać możemy artykuł Dona Dawsona „On community or two

⁴ Complete Teacher Academy, LLC, 3 Little Falls Ct., Barnegat, NJ 08005

solitudes: ontology, epistemology, and praxiology of Canadian and American leisure research” [Summer 2003; findarticles.com/p/articles/mi_qa3702/is_3_35/ai_n29030824] . W innym periodyku, a mianowicie w *World Forum: The Journal of General Evolution* znajdujemy artykuł Michaela Eppersona pt. „Relational Realism: The Evolution of Ontology to Praxiology in the Philosophy of Nature” [Vol. 65:1, styczeń 2009, wyd. Routledge (Taylor & Francis); www.ingentaconnect.com/content/routledg/gwof/2009/00000065/00000001/ art.].

Przeglądając kolejne strony Internetu, dowiadujemy się o niezauważonych wcześniej odwołaniach do prakseologii. Oto na przykład Jean-Paul Thibaud, badacz z CNRS au Laboratoire Cresson UMR 1563 Ambiances architecturales et urbaines, Ecole Nationale Supérieure d’Architecture de Grenoble, jest autorem referatu „The Acoustic Embodiment of Social Practice: Towards a praxiology of sound environment” przedstawionego w *Papers presented at the conference „Stockholm, hey Listen!”* [9–13 czerwca 1998, Stockholm, The Royal Swedish Academy of Music, 1998, s. 17–22]. Dowiadujemy się także, że Mario Bunge, jeden z nielicznych filozofów doceniających prakseologię i jej miejsce w filozofii praktycznej, opublikował artykuł „Ethics and praxiology as technologies” w książce pod redakcją E. Agazziego i H. Lenka, *Advances in the Philosophy of Technology* [Newark, Society for Philosophy and Technology, 1999].

Internet odnotowuje także religijne zainteresowania prakseologią. Oto Concordia Institute of Word Religion, Concordia College Bronxville, Nowy Jork zawiadamia o seminarium „Eastern Religions and Praxiology of Mission Outreach” (23–26 czerwca 2009). Wcześniej instytut zorganizował pięciodniowe seminarium „On Hinduism and Praxiology Outreach to the Hindu Community (23–27 czerwca 2008) [alumn.concordia-ny.edu/general].

4. Analiza danych Internetowych potwierdza wcześniejszą obserwację amerykańskiego filozofa techniki Carla Mitchuma, że aspekt prakseologiczny uległ rozproszeniu. Można go odnaleźć w licznych dyscyplinach uprawianych we współczesnej nauce. Otóż według cytowanego autora: „[Afred Victor] Espinas proponował by *Technologie* (z wielkiego *T*) dotyczyła tego, co ludzie robią, zaś *praxéologie* zajmowała się ludzkim działaniem w całej ogólności – wprowadzając specjalistyczne pojęcie wykorzystywane w dalszych latach przez polskiego filozofa Tadeusza Kotarbińskiego. Idee zarówno Espinasa, jak i Kotarbińskiego wniknęły do tego, co nazywane jest

obecnie teorią systemów, teorią gier, cybernetyką, badaniami operacyjnymi i różnymi teoriami zarządzania” [Mitcham 1994]. Na stronach dzieł naukowych i prac upowszechniających gromadzonych w bibliotekach oraz surfując w Internecie bez trudu znaleźć można elementy prakseologii, podawane często bez odwołania się do nazwy dyscypliny. Świadczy to najlepiej o zadomowieniu się tej problematyki i przyjmowaniu jej za własną przez licznych autorów i liczne dyscypliny.

Rozproszenie problematyki prakseologicznej, a nawet swego rodzaju prakseologiczne *cicer cum caule*, świadczy o tym, że prakseologia zwraca uwagę na niezmienniki charakterystyczne dla wszelkiego działania. Nawet Johnowi Locke’owi przypisywana jest prakseologia, co znajdujemy pod adresem [www.rschindler.com/lockepr.htm], pod którym zaprezentowano artykuł pod tytułem „John Locke, The Praxiology of his Concepts”.

Nasuwa się w związku z tym skojarzenie z gramatyką generatywną języka wprowadzoną przez Noama Chomsky’ego, która odwołuje się do kompetencji językowych człowieka. Gramatyka generatywna stanowi skończony zbiór reguł, zwanych regułami gramatycznymi, na który składają się elementy języka oraz informacja gramatyczna potrzebna do określenia sposobu w jaki dany ciąg tych elementów został użyty i rozumiany. Należy przy tym rozróżniać kompetencje mówiącego, czyli jego zdolność rozpoznawania i stosowania reguł gramatyki, od realizacji aktu mowy. Gramatyka języka, umożliwiała analizowanie elementów języka i zdań w nich wypowiedzianych oraz określa warunki ich poprawności.

Sądzę, że podobnie prakseologia dostarcza pojęć umożliwiających analizowanie działań, czyli „języka” zachowań, będąc „gramatyką” ogólną działania. Tak zapewne rozumieć można nazwę „gramatyka czynu”, jak prakseologię określał Tadeusz Kotarbiński.

Dodatkowo argumenty na rzecz metafory językowej dostarczają słowa polskiego prakseologa, jakimi objaśniał swoje zainteresowania filozoficzne: „Každy myśliciel myśli o całym bycie, o wszystkich jego częściach, tylko każdy z innego punktu widzenia, ot tak, jak gdyby wszyscy oglądali ten sam krajobraz, tylko przez inne okno. Koledzy przeważnie zaprawiali się do patrzenia na wszystko przez okulary matematycznej teorii mnogości albo przez mikroskop fizyki, ja sobie upodobałem oglądanie świata przez kratę mowy ludzkiej” [Kotarbiński 1986, 323].

Tak rozumiana prakseologia byłaby swego rodzaju „gramatyką generatywną” ludzkiego działania, dostarczając aparatury pojęciowej dotyczącej

elementów „języka” działania oraz informacji „gramatycznej” potrzebnej do określenia sposobu, w jaki dany ciąg tych elementów został użyty, zrozumiany i zastosowany w związku z celem czynu i zadaniami wykonawcy. Ponadto prakseologia wskazuje kompetencje – *sit venia verbo* – działania człowieka. Kompetencje te, podobnie jak kompetencje posługiwania się językami – też przecież będącego jednym z rodzajów działania – aktualizowane są w rozmaitych rodzajach działań charakterystycznych dla poszczególnych typów aktywności sprawczej człowieka.

Przypomnijmy w tym miejscu, że francuski badacz Arnold Kaufmann kompetencje prakseologiczne przypisywał nie tylko ludziom, ale także wszelkim organizmom żywym, tj. roślinom i zwierzętom. Kompetencje te traktował jako swego rodzaju tropizmy, czy raczej quasi-tropizmy, postulując *bioprakseologię* [Kaufmann 1968]. Wedle tego stanowiska prakseologia byłaby gramatyką generatywną „języka” działań organizmów żywych zdającą sprawę z kompetencji sprawnościowych tych organizmów. I znowu Internet dostarcza potwierdzenia. Oto bowiem znajdujemy w nim informację o napisanym po chińsku artykule „Application of rat’s praxiology evaluation to researches on the mechanism of acupuncture in the treatment of some diseases”, którego autorami są Zhang, Y.N., Fan, X. N., Wang, S., Shu, X.M. z Tianjin University of Chinese Medicine [2008; www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/19097511].

Wszelka aktywność sprawcza, będąca zachowaniem ukierunkowanym na cel, poprzedzona jest aktem woli, a więc świadomym wyborem; zachowania innego rodzaju nie są *ex definitione* działaniami. W związku z tym każde działanie poprzedza decyzja dotycząca, mniej lub bardziej uświadomionego, wyboru stanu rzeczy jako celu jaki podmiot działania, ze względu na uznawane przezeń wartości, uznaje za skłaniający go do aktywności.

5. Kompetencje sprawnościowe wiążą się ze stopniem realizacji stanu rzeczy wybranego przez podmiot działający jako cel zamierzonego działania⁵. Kwestia celu jest przeto zagadnieniem istotnym (por. „Cel czynu a zadanie wykonawcy” T. Kotarbińskiego z 1910 roku) do tego stopnia, że skłoniło to Friedricha Augusta von Hayeka do sformułowania następującego postulatu:

⁵ Eksplanacja celowościowa jest ważnym sposobem wyjaśniania w naukach społecznych. Píše na ten temat Stefan Nowak [2007, 373 i nast.], nie odwołując się werbalnie do prakseologii obecnej przecież w tle przedstawionej przez cytowanego autora argumentacji.

„Często sugerowano, że [...] ekonomia i inne teoretyczne nauki o społeczeństwie powinny być określane jako »nauki teleologiczne«. Jednakże pojęcie to jest mylące, ponieważ skłania do tego by sądzić, że nie tylko czyny poszczególnych ludzi, ale także struktury społeczne wytworzone przez nie zostały rozmyślnie przez kogoś zaprojektowane ze względu na jakiś cel. [...] Jeśli potrzebna jest jakaś nazwa, to termin *nauki prakseologiczne* [kursywa moja, W.G.], pochodzący od A. Espinasa, zaadaptowany przez T. Kotarbińskiego i E. Śluckiego, a teraz jasno zdefiniowany i szeroko wykorzystywany przez Ludwiga von Misesa [...] wydaje się najstosowniejszym” [Hayek 1979, 49].

Misesowskie podstawy prakseologii, na jakich ufundowana jest ekonomia, przypomniał ostatnio uczony hiszpański Javier Aranzadi przeciwstawiając prakseologię Ludwiga von Misesa ekonomizmowi Gary’ego Beckera w książce pod tytułem *Liberalizm przeciw liberalizmowi* [2006]. Część pierwsza książki poświęcona jest prakseologii Misesa. Prakseologię tę określa Aranzadi jako Misesowskie podejście do ekonomii. Znajdujemy w tej części: Misesowską definicję zachowań ekonomicznych, strukturę ogólnej teorii działania, zagadnienie doboru (odkrywania) środków jako tworzenia możliwości, system oceny dotyczący relacji między etyką a rynkiem, zagadnienie własności prywatnej w świetle prakseologii, przyczynowość jako kategorię prakseologiczną oraz analizę przedsięwzięcia jako zamierzenia realizującego obrany cel.

Część druga książki Aranzadiego przedstawia rozciągnięcie przez Beckera koncepcji *homo economicus* na wszelkiego rodzaju działania znacznie przekraczające dziedzinę działalności gospodarczej. Podejście Beckera, po jego prezentacji, poddał Aranzadi krytyce z punktu widzenia Misesiańskiej prakseologii i ocenił, że jest ono redukcjonistyczne: podmiot działający zamiast aktywnej twórczości w realizowaniu swych zamierzeń-przedsięwzięć (projektów) jest pasywnym przedmiotem fizykalnie traktowanej uogólnionej ekonomii.

Kwestia oceniania wyników działania stanowi przedmiot opublikowanego w listopadzie 2009 roku artykułu Erica H. Shawa, profesora historii marketingu w Floryda Atlantic University, poświęcony systemowej teorii kryteriów oceny opublikowany w *International Journal of General Systems* [2009]. Autor artykułu nawiązuje do angielskiego tłumaczenia *Traktatu o dobrej robocie*, analizując pojęcia efektywności (*effectiveness*) i ekonomiczności (*efficiency*). Shaw zauważa, że ekonomiczność (*cost-effectiveness*) wskazuje Kotarbiński, definiując ją jako takie działanie, które wykonywane

jest z minimalnym zużyciem zasobów. Cytowany autor dodaje, że podobnie rzecz ujmuje Bunge [1989]. Obaj Bunge i Kotarbiński, jak pisze Shaw, wiążą kosztą z realizacją celu działania, podejmując także etyczny wymiar tej zależności.

Przytoczone powyżej przykłady obecności argumentu prakseologicznego w debacie naukowej dotyczącej różnych aspektów działania oraz rozmaitych typów działań potwierdzają supozycję sformułowaną na początku tego artykułu, że prakseologia jest to aktualna siła pobudzająca i kształtująca terażniejszość odwołań do nauki o działaniu. Czyż nie miał racji Tadeusz Kotarbiński powiadając, że filozofia wprawdzie nie dostarcza rezultatów bezcennych, ale bezcenne jest jej studiowanie? Kto studiuje prakseologiczny rozdział filozofii ten zyskuje ważny wgląd w język czynów, ortografię ich wykonywania, słowem gramatykę zachowań celowościowych, podejmowanych świadomie z troską o ich sprawne wykonywanie. Kto ponadto świadom kontekstu tego, co czyni, ten do walorów prakseologicznych efektywności (skuteczności) i ekonomiczności, dołącza „trzecie E”, tj. etyczność, troszcząc się o dzielność postępowania, czyli sprawność w godziwym celu [Gasparski 2009].

WYKAZ LITERATURY

- Aranzadi, J., 2006, *Liberalism against Liberalism*, Routledge, London.
- Bunge, M., 1989, *Treatise on Basic Philosophy*, Vol. 8, Reidel, Dordrecht.
- Gasparski, W., 2009, The stakeholder organization theory and its systemic foundation, *International Journal of General Systems* Vol. 38, No. 6, s. 659–665.
- Hayek, F.A., von, 1979, *The Counter-Revolution of Science: Studium on the Abuse of Reason*, wyd. 2, Liberty Press, Indianapolis.
- Kaufmann, A., 1968, *The Science of Decision-making: An Introduction to Praxiology*, Word University Library, Weinfeld and Nicolson, London.
- Kotarbiński, T., 1986, *Myśli o ludziach i ludzkich sprawach*, Ossolineum, Wrocław.
- Mises, von L., 2007, *Ludzkie działanie: Traktat o ekonomii*, Instytut L. von Misesa, Warszawa.
- Mitcham, C., 1994, *Thinking through Technology: The Path between Engineering and Philosophy*, The University of Chicago Press.
- Nowak, S., 2007, *Metodologia badań społecznych*, PWN, Warszawa.
- Shaw, E.H., 2009, *A general theory of systems performance criteria*.

Wojciech Gasparski
Akademia Leona Koźmińskiego

PRAXIOLOGY: VARIATION ON A TOPIC OF...

Contemporary praxiology is to a greater degree variation on a topic of..., as applied to different kinds of human endeavors. It refers to the spirit rather than to a word of the Master's Praxiology. For some the Master is Tadeusz Kotarbiński, for others Ludwig von Mises, for all Alfred Victor Espinas as the precursor of *technologie generale*. The instrument the variations are played extensively is Internet. In the article the most characteristic findings are presented. It is suggested that praxiology is a kind of generative grammar of a "language" of action.

Key words: action, *Espinas*, generative grammar, Kotarbiński, Mises, praxiology, „triple E”